

מברך עובר לעשייתו

ראש הישיבה, הרב בן ציון אלגאזי

ראשי פרקים:

- א. מבוא
- ב. מתי מברכים על המצוות?
- ג. שיטת הרמב"ם במברך עובר לעשייתו
- ד. שיטת האור זרוע במברך עובר לעשייתו והשוכח לברך לפני
- ה. ברכת המצוות בשחיטה
- ו. יסוד המחלוקת בין הראשונים
- ז. איסור ברכה לבטלה לרמב"ם
- ח. ביאור יסוד מחלוקת הראשונים

א. מבוא

במאמר זה נעמוד על מחלוקת הראשונים: הרמב"ם והאור זרוע בדין מברך עובר לעשייתו בברכת המצוות והאם ניתן בכל אופן לברך אחר עשיית המצווה ומה יסוד מחלוקתם.

ב. מתי מברכים על המצוות?

בפסחים (ז:): "דכולי עלמא מיהא, מעיקרא בעינן לברוכי, מנלן? - דאמר רב יהודה אמר שמואל: כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא? אמר רב נחמן בר יצחק: דאמר קרא וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי. אביי אמר: מהכא, והוא עבר לפניהם. ואי בעית אימא: מהכא, ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם. בי רב אמרי: חוץ מן הטבילה ושופר. בשלמא טבילה - דאכתי גברא לא חזי, אלא שופר מאי טעמא? וכי תימא: משום דילמא מיקלקלא תקיעה. אי הכי - אפילו שחיטה ומילה נמי! - אלא אמר רב חסדא: חוץ מן הטבילה בלבד איתמר. תניא נמי הכי: טבל ועלה, בעלייתו אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה."

ובתוס' שם:

"על הטבילה - אומר ר"ח בשם הגאון דווקא בטבילת גר דלא חזי קודם טבילה דלא מצי למימר וצונו דאכתי נכרי הוא."

המאירי (שם) מחלק את מקבץ סוגי הברכות לשלושה ואת מיקום הברכה ביחס למצווה:

"כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה ומ"מ לקצת גאונים ראיתי שמוציאין מן הכלל קצת מצות אחרות כמו שנבאר וצריך שתדע שדבר זה חלוק לשלשה דרכים:

אחד ברכת הנהנין ומין זה כלו צריך שיברך קודם ההנאה ואין אחת מהן יוצאה מן הכלל שהרי אסור ליהנות מן העולם בלא ברכה.

והשנית ברכות השבח כגון אלו הבאות על ראיית דברים מחודשים או שמיעתם כגון ברוך שכחו מלא עולם ברוך עושה בראשית ברוך משנה הבריות ודומיהם ואלו אין ברכתם אלא אחר השמיעה או הראייה אלא שבתלמוד המערב מזקיקים להיותה תיכף לראייה או שמיעה ולשונם בזה בענין ברקים היה יושב בבית הכסא ר"ל מקום שאין ראוי לברכה אם יכול לצאת ולברך בתוך כדי דבור יצא ואם לאו לא יצא וכן באותן הברכות הנתקנות בכל שהם לשבח הבורא וכן נראה ממה שנאמר בהם כי שמע קל תרנגולא וכו' כי סיים מסאניה וכו' אלמא תיכף לענין הוא מברך אלא שבאלו סמכו הגאונים להמתין להם לשחרית ולסדרם ביחד ולא עוד אלא שקצת גאונים כתבו שעל סדרי המציאות נתקנו ואף על פי שלא הוזקק להם מצד עצמו חייב לברך כגון אפי' לא שמע קול תרנגול מברך אשר נתן לשכוי בינה וכו' כמו שכתבנו בברכות.

והשלישית היא שאנו עסוקים בה עכשו והיא ברכת המצות ואמר עליה שכלן ראוי לברך קודם למצוה ואמרו עליה בגמ' חוץ מטבילה ושופר ושאלו בה בשלמא טבילה אכתי גברא לא חזי אלא שופר מאי טעמא אילימא משום דילמא מיקלקלן תקיעתא כלומר ותהא ברכתו לבטלה א"כ אף שחיטה ומילה ניוחש שמא יתקלקלו בידו ותהא ברכה לבטלה אלא ודאי אין חוששין על מי שהדבר בידו שתתקלקל בידו אף על פי שחוששין למי שאינו בידו שמא לא תזדמן בידו וא"כ לית כאן שופר אלא חוץ מן הטבילה בלבד:

בדברי רבינו דוד על הסוגיא יש לדייק שכן על ברכות הנהנין פשוט שיברך לפני שיהנה, ועל ברכות השבח יברך אחרי שיראה וכד' אך בברכת המצוות משמע מלשונו שיש חידוש וככה הדגשתו היא שהוצרכו לכלל זה שכתב רבינו דוד בחידושיו (שם):

"כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. בברכת המצוות הוא שהוצרכו לכלל הזה, אבל ברכת הנהנין, דבר פשוט הוא שהוא קודם שיהנה, שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה, או מפני שעיקר הברכה של תורה על המזון ועל הפירות לאחר אכילה היא ואינה עובר לעשייתן. וכן ברכות של שבח לא נראה שהם בכלל הזה, אלא דיו שיברך ברכות של שבח אחר שראה או שמע עניין הברכות, שלא נראה שיהא צריך להיות עוצם עיניו כשהא מגיע לים הגדול שלא יראה אותו עד שיברך ברכת הים, וכן כולן..."

מצינו מחלוקת ראשונים בדין השוכח לברך לפני קיום המצווה האם ניתן להשלים ברכתו לאחר עשייתה:

ג. שיטת הרמב"ם במברך עובר לעשייתן

הרמב"ם (ברכות יא, ג) כותב:

"וכן כל המצות שהן מדברי סופרים בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר בשבת והדלקת נר חנוכה, בין מצות שאינן חובה כגון עירוב ונטילת ידים מברך על הכל קודם לעשייתן אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות, והיכן צונו בתורה, שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה, נמצא ענין הדברים והצען כך הוא אשר קדשנו במצותיו שצויה בהן לשמוע מאלו שצונו להדליק נר של חנוכה או לקרות את המגילה וכן שאר כל המצות שמדברי סופרים."

ובהמשך (שם ה- ז):

"העושה מצוה ולא בירך, אם מצוה שעדיין עשייתה קיימת מברך אחר עשייה ואם דבר שעבר הוא אינו מברך, כיצד הרי שנתעטף בציצית או שלבש תפילין או שישב בסוכה ולא בירך תחלה חוזר ומברך אחר שנתעטף אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית, וכן מברך אחר שלבש להניח תפילין, ואחר שישב לישב בסוכה וכן כל כיוצא באלו.

אבל אם שחט בלא ברכה אינו חוזר אחר שחיטה ומברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה, וכן אם כסה הדם בלא ברכה או הפריש תרומה ומעשרות או שטבל ולא בירך אינו חוזר ומברך אחר עשייה וכן כל כיוצא בזה.

אין לך מצוה שמברכין אחר עשייתה אלא טבילת הגר בלבד שאינו יכול לומר אשר קדשנו במצותיו וצונו שעדיין לא נתקדש ולא נצטוו עד שיטבול, לפיכך אחר שיטבול מברך על הטבילה מפני שהיה דחוי מעיקרו ולא היה ראוי לברך."

והרמב"ם לשיטתו שכתב בהלכות אישות (ג, כג):

"כל המקדש אשה בין על ידי עצמו בין על ידי שליח צריך לברך קודם הקידושין הוא או שלוחו ואחר כך מקדש כדרך שמברכין קודם כל המצות, ואם קידש ולא בירך לא יברך אחר הקידושין שזו ברכה לבטלה, מה שנעשה כבר נעשה".

והשיג עליו הראב"ד:

"צריך לברך קודם קדושין או הוא או שלוחו ואחר כך מקדש. א"א אין אנו אומרים כן אלא מקדש ואחר כך מברך והטעם מפני שהדבר תלוי בדעת אחרים שאם תמשך האשה ולא תרצה לקבל הרי הברכה לבטלה, וזה הטעם לברכת האב שמברך להכניסו בבריתו של אברהם אבינו."

(מן הראוי לעסוק מעט בשיטת הראב"ד האם במחלוקת הראשונים שאנו עוסקים הוא סובר כשיטת האור זרוע או שהוא חולק נקודית עם הרמב"ם בדין קידושין ואכמ"ל.)

ד. שיטת האור זרוע במברך עובר לעשייתו והשוכח לברך לפני

האור זרוע חולק על הרמב"ם וסובר שאם לא ברכו קודם המצווה ניתן לברך לאחריה:

שכתב האור זרוע (א, קריאת שמע כה):

"למדנו מכאן דכל היכא שלא ברך קודם המצוה מברך לאחר כן ויוצא ידי ברכה וראיה לדבר טבילת גר שמברך אחר טבילה משום גברא דלא חזי לא מצי לברך קודם לכן ה"ה לשכח דלא אפשר ל' לברך כבר עובר לעשייתה שמברך לאחר כך. ותו ראי' דאמר בירושלמי פ' הרואה שחיטה אימתי מברך על' ר' יוחנן אומר עובר לשחוט ר' יוסי בר נהוראי אומר משישחוט למה שלא תתנבל בשחיטתה הרי למדנו שאדם יוצא ידי חובת הברכה אחר עשיית המצוה מעתה היכא ששכח לברך עובר לעשייתה יברך אחר כך כההיא דפ' שלשה שאכלו דאמר רבינא (הילכתא) [הלכך] אפי' גמר כל הסעודה כולה יחזור ויברך אמר רבינא מנא אמינ' לה דתניא טבל ועלה בעלייתו אומר אקב"ו על מצות טבילה ולא היא התם מעיקרא גברא דחוי' הוא והשתא הוא דמחזי הכא מעיקרא גברא חזיא הוא והשתא הוא דאדחי הוי נראה ונדחה וכל שנראה ונדחה שוב אינו נראה. נראה בעיני דליתא לראי' דרבינא מגר מיהו דרבינא לענין סעודה איתמר ולפר"ח דפי' התם דלית הילכתא כרבינא אם באת לדמותה לשאר מצות תיקשי דפר"ח אדפר"ח דהכא פסיק דמצי לברך יוצר אור אחר ק"ש אלא ודאי ההיא דרבינא שאני

דמיירי בסעודה דאסור לאדם שיהנה מן עוה"ז בלא ברכה וכיון דעבר ואכל והגיע ברכה אחרונה [צריך לברך ברכה אחרונה] משא"כ ברכת המצות הואיל ואין אחרי' ברכה אימא אפי' אחר מעשה יחזור ויברך. ודלא כדברי הרב רבי' משה ב"ר מיימון זצ"ל שכתב שאם קדש את האשה ולא ברך קודם קידושין לא יברך אחר קידושין אפי' לפי דבריו שעושה אותו:

ה. ברכת המצוות בשחיטה

נפק"מ ברורה במחלוקת הרמב"ם והאור זרוע מצינו בדין שחיטה של בהמה שנמצא בה ריעותא:

שכתב השולחן ערוך (י"ד יט, א):

"השוחט צריך שיברך קודם: אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה; ואם שחט ולא בירך, כשרה. הגה: ואם שחט דבר דאתיליד בו ריעותא וצריך בדיקה, ישחטנו בלא ברכה, וכשימצא כשר מברך על השחיטה, ובלבד שיהא סמוך לשחיטה (בא"ז הלכות כסוי הדם)"

באופן פשוט מח' המחבר והרמ"א היא מחלוקת הרמב"ם והאור זרוע. דעת המחבר כרמב"ם שאין אפשרות לברך על השחיטה אחר מעשה השחיטה ולרמ"א ניתן לברך אחרי השחיטה כדעת האור זרוע.

הש"ך מביא את שיטת הברכת אברהם המנסה לבאר בשיטת הרמב"ם שהוא גם סובר שניתן לברך לאחר המצווה אך הש"ך דוחה את שיטתו מכל וכל והכריע כפשט הרמב"ם שמי שאינו מברך לפני אינו מברך אחר.

וכתב הש"ך (ס"ק ג):

"וכשימצא כשר מברך כו'. ובד"מ מביא בשם הג"ה אשר"י פ"ק דחולין דאפילו בכשרה אם שחט ולא ברך קודם השחיטה יברך אחר השחיטה עכ"ל וכן נמצא במקצת שחיטת האחרונים ובהג"ה אשר"י שם סיים דכל מצות שלא ברך עובר לעשייתן מברך אחר עשייתן כדפירש בברכות מא"ז עכ"ל ובפ"ק דברכות כתבו וז"ל היכא דלא בירך קמיה דמצוה מברך אחר המצוה ויוצא ידי חובתו אכן בסעודה דאסור לאדם שיהנה בלא ברכה כיון דעבר ואכל והגיע ברכה אחרונה הואיל ואידיחי אידחי א"ז עכ"ל אכן אין כן דעת הרמב"ם ר"פ י"א מהל' ברכות דין ו' שכתב אם שחט בלא ברכה אפילו הפריש תרומות ומעשרות או שטבל ולא ברך אינו חוזר ומברך אחר עשייה וכן כל כיוצא בזה עכ"ל ובספר ברכת אברהם סוף חלק א' וריש חלק י' האריך מאד לסתור דברי הרמב"ם במליצות והרצאות דברים ועיקר יסודו דאם איתא דאינו מברך אחר עשייתן א"כ היכא שרינן לגר (כדלקמן סי' רס"ח סס"ב) וכן שאר חייבי טבילות (כדלקמן סי' ר') ושאר מצות לברך לכתחלה אחר עשייתן ואי משום דלא היה אפשר לברך קודם הברכה לא הוה ליה לברך כלל עכ"ל.

וכל דבריו אינם נראין לפע"ד דהא ודאי קי"ל כל הברכות הם מדרבנן חוץ מברכת המזון וכדאיתא בברכות בכמה דוכתי ובפוסקים א"כ הם אמרו לברך קודם המצוה ולא אחר המצוה כלל והם אמרו בגר ודכותיה דאכתי גברא לא חזי יברך אחר המצוה והכי משמע בפ' ג' שאכלו (דף נ"א ע"א) דאמר' התם אמר רבינא הלכך אפילו גמר מלאכול יחזור ויברך דתניא טבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אקב"ו על הטבילה ולא היא התם מעיקרא גברא לא חזי הכא מעיקרא חזי והואיל ואידיחי אידחי ע"כ אלמא דדוקא גבי

טבילה ודכותיה משום דלא חזי מעיקרא אבל היכא דחזי מעיקרא ולא בירך לא יברך אח"כ ואף על גב דבספר ברכת אברהם כתב דה"ה דה"מ לשנויי ליה ולא היא התם ברכת המצות היא כו' אלא דעדיפא מיניה קאמר אין זה מוכרח כלל ועוד דהא רבינא ע"כ לא ס"ל חילוק זה ולא חזינא דפליג עליה ש"ס בהאי והכי משמע מדברי הר"ר יונה פ' ג' שאכלו שם דה"ה בכל שאר הברכות שמברך עובר לעשייתן אם לא בירך אינו מברך אח"כ ע"ש (ועוד) ראייה ברורה דגרסי' ברפ"ק דפסחים (דף ו' ע"ב) בי רב אמרי כל הברכות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה דאכתי גברא לא חזי תניא נמי הכא טבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אקב"ו על הטבילה ואם איתא מאי ראייה מייתי מהך ברייתא דלמא דוקא טבל ועלה אבל לכתחילה לא וכרבינא דהוי מפרש לה דיעבד דוקא דהא בשאר מצות נמי אי לא ברך מעיקרא מברך אח"כ אלא ודאי ס"ל לש"ס דאם איתא דלא אמרינן אכתי גברא לא חזי ושרי לכתחלה א"כ אפילו דיעבד אינו מברך הואיל ואדחי אדחי והכי משמע להדיא מדברי התוס' פ' לולב הגזול (דף ל"ט ע"א) והרא"ש שם שכתבו דאם נטל הלולב בידו בלא ברכה דצ"ל (אח"כ) ע"כ דה"ט דמברך אח"כ הואיל והמצוה לא נגמרה עדיין לגמרי דבעי נענוע עכ"ל משמע הא אם גמר כל המצוה וכן בעלמא דלא שייך האי טעמא אינו מברך (בנקודת כסף מוחק מן ועוד ראייה עד כאן, ויש מגייהין שם א"כ אפילו דיעבד אינו מברך הואיל ואדחי אדחי ודו"ק) וגם בפסקי רקנ"ט סי' ע"ב הביא דברי הא"ז ואח"כ דברי הרמב"ם במסקנא משמע דהכי ס"ל וכ"כ הר"ד אבודרהם בשם בעל המאור כהרמב"ם וכן נראה מדברי הר"ף בתשובה גבי ברכת המילה שהביא ר"מ אלשקר בתשו' סי' י"ח ועוד דהא קי"ל כל ספק ברכות להקל".

מדברי הגר"א עולה שמחלוקת הראשונים בין הרמב"ם לאור זרוע היא מחלוקת בבלי ירושלמי:

שכתב הגר"א (שם ס"ק ד):

"ואם שחט כו'. ירושלמי שם שחיטה אימת הוא מברך עליה ר' יוחנן אמר עובר לשחיטה יוסי בן נהוראי אומר משישחוט למה שמא תתנבל שחיטתה מעתה משיבדוק חזקת בני מעים כשירים משמע הא איכא ריעותא דכ"ע אחר שיבדוק ובדליכא ריעותא קי"ל כו' יוחנן וכמ"ש בפסחים שם דלא חיישינן שמא תתקלקל השחיטה".

רע"א (בהגהותיו שם ד"ה סעיף א בהגה) מציין שיסוד מחלוקת המחבר והרמ"א תלוי במחלוקת הראשונים הרמב"ם והאור זרוע האם ניתן לברך אחרי המעשה בברכת המצוות ואף קובע שלא ניתן לייחס למחבר ולרמב"ם אפשרות לברך אחרי מעשה המצווה גם בבהמה דאיתיליד בה ריעותא.

"וכשימצא כשר מברך אחר השחיטה. תמיהני לפ"מ דמסיק הש"ך סק"ג להלכה דבשכח ולא בירך קודם השחיטה דאינו מברך אח"כ י"ל דה"נ באתיילד בו ריעותא אינו מברך אח"כ דאינו דומה לטבילת גר דאמרינן כיון דמעיקרא לא חזי לא אדחי דכיון דבכל פנים לא חזי לברך מקודם כי תקנו חז"ל ברכה זו דטבילת גרים מעיקרא הכא איתקן לברך אח"כ אבל ברכת שחיטה קבעו ותקנו עובר לעשייתן אלא דבהך דבר דאתיילד בי ריעותא א"י לברך מספק י"ל כיון דאדחי אדחי ואין חילוק בין אדחי מחמת פשיעה ושווג או מחמת אונס. הגע עצמך בעל קרי שאינו מברך לפנייה אם אכל בעוד קריו עליו או שחט אז וטבל לקריו וכי נאמר דמברך אח"כ על מה שאכל או שחט כיון דמעיקרא לא היה רשאי לברך. א"ו נראה דכיון דיסוד הברכה תקנו עובר לעשייתן אלא דעתה היה איזה דבר המעכב עליו מלברך אינו מברך אח"כ. ומקור הדין של הרמ"א

הוא מא"ז והא"ז לשיטתיה אזיל דכ' הגהת אשר"י בשמו פ"ק דחולין דבכל מצות אם לא בירך עובר לעשייתן מברך אח"כ. אבל לדידן דקי"ל כהרמב"ם י"ל דגם בזה אינו מברך אח"כ וצ"ע לדינא:"

אף שהרע"א מבאר כשיטת הרמב"ם שאין לברך אחרי, מסביר רע"א מה הפשט בגמ' חוץ מטבילת הגר:

"וביסוד הדין דמחלוקת הרמב"ם והגהת הרא"ש הנ"ל כ' הפר"ח להוכיח כהג"א מההיא דאמרינן פ"א דפסחים דבלולב מעידנא דאגבי' נפק הרי דמברך אח"כ. והתב"ש כ' עלה דא"כ תקשי היא גופא אמאי לא תקנו עכ"פ לכתחלה לברך עובר לעשייתן כמו כל המצות אע"כ דא"א לברך מקודם כעין מ"ש תוספות (סוכה דל"ט). וא"כ בהא מודה הרמב"ם דהוי כטבילת גר דלא אדחי כלל עיין שם. ולכאורה תמוה דעדיין יקשה איך קתני בברייתא כל הברכות כולן מברך עובר לעשייתן חוץ מטבילה אמאי לא קתני ג"כ חוץ מלולב. ודוחק לומר דב' הברייתות פליגי בזה דהך תנא ס"ל דאפשר לברך מקודם. ולענ"ד י"ל דהברייתא נקט חוץ מטבילה דבזה הוא דוקא אחר עשייתן ואפי' דיעבד לא יצא אם בירך מקודם דבעידן דבירך לא היה בר מצוה ול"ש לומר וציונו וכלא בירך כלל דמי וחוזר ומברך אח"כ. אבל בלולב אף דלכתחלה ל"ש לברך מקודם דבעוד הלולב בכלי לא מסתבר שיברך כמ"ש תוס' סוכה. אבל מ"מ פשיטא דבדיעבד אם בירך כשמונח בכלי יצא. ובזה מיושב דלהראב"ד דס"ל דברכת אירוסין מברכין אחר הנישואין מהחשש שמא יחזור מלקדש. ואמאי לא חשיב זה בברייתא הנ"ל ולתני חוץ מטבילה וברכת אירוסין ולפי הנ"ל ניחא דעכ"פ בדיעבד אם בירך קודם אירוסין יצא מש"ה נקט רק טבילה דבזה מגרע גרע בעובר לעשייתו:"

ו. יסוד המחלוקת בין הראשונים

נראה לי לבאר שיסוד מחלוקת הראשונים היא איך להגדיר את ברכת המצוות האם ברכת המצוות היא כברכות הנהנין או שגדרם כברכות השבח:

שמובא בגמ' בברכות (נא):

"בעו מיניה מרב חסדא: מי שאכל ושתה ולא ברך - מהו שיחזור ויברך? - אמר להו: מי שאכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף? אמר רבינא: הלכך, אפילו גמר סעודתו יחזור ויברך, דתניא: טבל ועלה, אומר בעלייתו: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה. ולא היא, התם - מעיקרא גברא לא חזי, הכא - מעיקרא גברא חזי, והואיל ואידחי אידחי."

ורש"י שם כתב:

"יחזור ויאכל שום אחר - כדי שיסריח יותר, כלומר: יוסיף על סרחונו ויעשה ברכה לבטלה. מי שאכל ושתה ולא ברך - לפנייהם קאי אברכת המוציא וברכת היין. מהו שיחזור וכו' - לאחר אכילה ושתיה. הלכך - כיון דאם נזכר באמצע יכול לברך, אפילו גמר סעודתו נמי יכול לברך. על הטבילה - אלמא אף על גב דטבל הוא ברכה."

על גמרא זו ישנה שאלה עצומה: הגמרא מבקשת לדחות את הראיה מגר והגמ' אינה דוחה שאין להשוות בין ברכות הנהנין לבין ברכת המצוות אלא הגמ' דוחה בגלל שהגר אינו יכול לברך דאכתי גברא לא חזי וכי מדוע הגמ' לא דוחה באופן היותר פשוט שאין להשוות בין ברכת המצוות לברכות הנהנין?

ונראה שמכאן הסיק הרמב"ם (ברכות א, ב – ג) את ההשוואה בין ברכת המצוות לברכות הנהנין:

"ומדברי סופרים לברך על כל מאכל תחלה ואח"כ יהנה ממנו, ואפילו נתכוין לאכול או לשתות כל שהוא מברך ואח"כ יהנה, וכן אם הריח ריח טוב מברך ואח"כ יהנה ממנו, וכל הנהנה בלא ברכה מעל, וכן מדברי סופרים לברך אחר כל מה שיאכל וכל מה שישתה, והוא שישתה רביעית והוא שיאכל כזית, ומטעמת אינה צריכה ברכה לא לפני ולא לאחריה עד רביעית.

וכשם שמברכין על ההנייה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואח"כ יעשה אותה, וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה ודרך בקשה כדי לזכור את הבורא תמיד אף על פי שלא נהנה ולא עשה מצוה."

אך האור זרוע השווה בין ברכת המצוות לברכות השבח בכך שניתן להגדיר את ברכת המצוות כברכת השבח שכן מצינו באחרונים שמגדירים את ברכת המצוות כברכת השבח.

כך מצאתי שביאר החזון איש (מועד, קלז, ה) את גדר ברכות המצוות שהם כברכות השבח:

"אלא כל שאומר דרך הודאה לה' אין איסור מן התורה, אלא שחכמים קבעו בברכות גדרים, שאין ראוי למסור הדבר לכל אדם שיזכיר השם בכל עת... ואינו אלא מדרבנן, דכיוון דיש בדבריו הודאה, אע"ג דאינו חייב עכשיו בזה, מ"מ הודאה היא ואינה לבטלה, אלא שחכמים אסרוה וסמכו איסורם על "לא תשא". והלכך, אם משנה ממטבע שטבעו חכמים, ג"כ עביד איסורא, וממילא אין לו מצווה, אבל שומע מפי הש"צ בדילוג, כיוון דלא עביד איסורא של שם שמים לבטלה, יש לאוקמיה אדאורייתא ואית ליה שכר תפילה..."

וכן הצ"ח (ברכות מ:) סבר שברכות המצוות גדר ברכות השבח להן:

"...ואשר אמרה נפשי בזה הוא, בשים לב לדברי המזרחי בפרשת תבוא, שרש"י בחומש שם בפסוק לא עברתי [דברים כ"ו, י"ג] מביא כל דרשות המשנה על סדרן, וכתב ולא שכחתי מלברכך על הפרשת המעשרות, וכתב המזרחי פי' מלשבחך ומלברכך בעת הפרשת המעשרות, לא מלברך ברכת הפרשת המעשרות שהוא נוסח הברכה שתקנו אנשי כנה"ג וכו', ובשלהי מס' מעשר שני שני שנו ולא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו, ובזה מסכים עם מה שפירשנו על דברי רש"י, עכ"ל המזרחי. והתו"ט שם במשנה השיג עליו, וכתב דרש"י על נוסח הברכה כיון, ואף שהברכות מדרבנן אסמכתא הוא, ע"ש בתו"ט.

ואני אומר שהדין עם המזרחי, שהרי במשנה שם דריש כל הך קרא כסדר, ככל מצותיך הא אם הקדים מעשר שני לראשון וכו', ולא עברתי ממצותיך לא הפרשתי ממין על שאינו מינו וכו'. וכל הני דרשות גמורות הם ודינים הם. ומסיים, ולא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו. ומעתה איך נפרש זה לאסמכתא על מצות ברכות שתקנו אנשי כנה"ג, הרי מסתמא הוא דוגמת הבבות הקודמת שם באותה משנה שכולם דיני תורה הם ודרשות ממש לא אסמכתא בעלמא. ועוד, דא"כ לא שכחתי מה דרשת ביה, והרי כל הך קרא לדרשה כתיב. אלא ודאי שהפירוש במשנה הוא כדברי המזרחי על שבח והודאה למקום שחייב כל אדם להודות לבוראו שזיכהו לקיים מצות הללו, וכל זה במשנה, אבל בביריתא שלפנינו בסוגיא דידן הוא לא עברתי מלברכך עליו ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו. הא ודאי דמה דדריש לא עברתי מלברכך הוא רק אסמכתא, דהרי

גוף קרא דלא עברתי היינו שלא שינה דין המעשרות בענין חדש וישן ומין ושאינו מינו וכדומה כדדריש במשנה שם, אלא ודאי דהברייתא דדרשה לה ברכה הוא לאסמכתא, וכיון דעל כרחך אסמכתא הוא, ממילא דרשינן ליה על נוסח הברכה שתיקנו אנשי כנה"ג, וגם דרש לא שכחתי מלהזכיר שמך עליו, קאי על זה באסמכתא, אף דגוף הקרא קאי על שבח והודאה כדדריש במשנה, מ"מ אסמכתא דרשה הברייתא, שהברכה שתיקנו אנשי כנה"ג על הפרשת המעשרות צריך להיות בה הזכרת השם. ולכן מייתי הש"ס כאן מהברייתא ולא מהמשנה, ויפה כיונו המזרחי והגור אריה, ולא כהתו"ט שהשיג עליהם בחנם, ואדרבה הקטיגור נהפוך לסניגור, כי מסוגיא זו הוא ראה להמזרחי מדלא הביא המשנה שמע מינה שהמשנה לא איירי בהברכה שתקנו אנשי כנה"ג."

ולענ"ד יסוד המחלוקת בין הרמב"ם והאור זרוע, האם את ברכת המצוות ניתן לברך לאחר מעשה והאם גדרן כברכת המצוות או כברכות השבת, תלוי בדין איסור אמירת שם שמים בברכה לבטלה – האם הוא איסור דאורייתא או דרבנן.

שכן החזו"א שביאר את מחלוקת הראשונים – האם יש גדר של ברכות השבת לברכות המצוות פתח במחלוקת הראשונים האם אזכרת שם שמים בברכה לבטלה איסורה מן התורה או מדרבנן.

ז. איסור ברכה לבטלה לרמב"ם

דעת הרמב"ם שגם איזכור שם ה' בברכה לבטלה הוא איסור דאורייתא:

שכתב (ברכות א, טו):

"כל המברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם שמים לשוא והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן, התינוקות מלמדין אותן הברכות כתיקונן ואף על פי שהן מברכין לבטלה בשעת לימוד הרי זה מותר ואין עונין אחריהן אמן, והעונה אחריהן אמן לא יצא ידי חובתו."

לעומתו דעת התוס' והרא"ש כיון שזה בתוך ברכה הרי שהאיסור הוא מדרבנן:

שכתבו התוספות (ר"ה לג.):

"הא רבי יהודה הא רבי יוסי - אומר ר"ת אף על גב דסתם מתניתין כרבי יהודה הלכה כר' יוסי דנימוקו עמו ומעשה רב דהמוצא תפלין (עירובין דף צו. ושם) מיכל בת שאול היתה מנחת תפלין ואשתו של יונה שהיתה עולה לרגל והוא עובדא דפרק אין דורשין (חגיגה דף טז: ושם) דהבאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים כדי לעשות נחת רוח לנשים ומותרות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא אף על גב דפטורות מן דבר המצוה ההיא ומתעסקות בהן כמו מיכל בת כושי שהיתה גם מברכת ותדע דאמרינן פרק החובל (ב"ק דף פז.) אמר רב יוסף מעיקרא אמרי מאן דאמר הלכה כרבי יהודה עבדינא יומא טבא לרבנן דלא מיפקדנא ועבידנא ואם במקום דפטור מן הדבר ועושהו אסור מלברך אם כן אמאי עבידנא יומא טבא והלא היה מפסיד ברכות ציצית ולולב ותפילין ומגילה ונר חנוכה וסוכה והבדלה וקדוש היום וברכות של ק"ש שחרית וערבית וכל הברכות כולן ואמרינן בפ' המניח (שם דף ל.) האי מאן דבעי למיהוי חסידא ליקיים מילי דברכות ועוד אמרינן פרק ערבי פסחים (פסחים דף קטז:) סומא פטור מלומר ההגדה ופריך מרב יוסף ורב ששת דהוי אמרי אגדתא כל חד וחד בביתה ומדמוציא אחרים ידי חובתן שמע מינה דמחייבין ומשני משום דקסברי מצה בזמן הזה דרבנן

אבל ממה שהיו מברכין לא מדקדק מידי שמע מינה היכי דפטירי שרי לברוכי ומשום דמברך ברכה שאינה צריכה וקעבר משום בל תשא ליכא דההיא דרשה דרבנן דהא אמר בפרק מי שמתו (ברכות דף כא.) ספק קרא אמת ויצב ספק לא קרא חוזר וקורא ולא אסרינן מספק משום לא תשא ומוציא שם שמים לבטלה דאסרינן בפ"ק דתמורה (דף ג. ד.) מדכתיב את ה' אלהיך תירא הני מילי בלא ברכה".

והרא"ש (קידושין א, מט) כתב:

"רבינו תם היה אומר דנשים יכולות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא דאע"ג דפטירי ואפילו מדרבנן לא מחייבי כדמוכח בברכות פרק מי שמתו (כ:): גבי נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה ואין כאן משום לא תשא את שם לפי שמברכות ברכה שאינה צריכה דהך דרשא אסמכתא בעלמא היא דהא אמרי' בפ' מי שמתו (כא.) ספק קרא קרית שמע ספק לא קרא יחזור ויקרא ולא אסרינן מספק משום בל תשא הלכך כיון שמתכוונות לברכה אין כאן משום בל תשא ואי לאו הכי במה היה שמח רב יוסף והלא היו כמה ברכות ברכת ציצית ותפילין וכל ברכת מצות עשה שהזמן גרמא ואמרינן בפרק המניח (ל.) האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות ועוד הביא ראייה מדאמרינן בפ' בתרא דעירובין (צו.) דמיכל בת שאול היתה מנחת תפילין ולא מיחו בידה חכמים לרבי יוסי דאמר נשים סומכות רשות אבל רבי יהודה פליג עליה התם ואמר מיחו ומסתבר למימר דמה שמיחו מפני שהיתה מברכת שמע מינה לדרבי יוסי שרי לברוכי ועוד הביא ראייה מדאמר רב אחא בערבי פסחים (קטז:): סומא פטור מלומר ההגדה ופריך ליה והא אמר רבינא שאילתינהו לרבנן דבי רב ששת מאן אמר אגדתא בי רב ששת רב ששת בי רב יוסף רב יוסף ומוכח התם דלא פריך אלא ממה שמוציאין אחרים אבל מה שברכו הם עצמם לא קשיא ליה אף על גב דאיכא ברכה דאשר גאלנו מיהו אין זו ראייה כל כך דעדיפא מינה פריך".

וכך מבאר המג"א את המחלוקת:

שכתב השולחן ערוך (או"ח רטו, ד):

"כל המברך ברכה שאינה צריכה, הר"ז נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן".

וכתב המגן אברהם שם (ס"ק ו):

"כנשבע לשוא. דאמרי' דעובר משום לא תשא וגו' מ"מ אינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא היא (תוס' סוף ר"ה והרא"ש פ"ק דקידושין) ודעת הרמב"ם שהוא דאורייתא וכ"ה בתמורה דף ד' פשטא דתלמוד' והתו' מפרשי' דמיירי בלא ברכה ולדבריהם אם מברך מספק אינו עובר על לא תשא ועסי' י"ז ס"ב".

ת. ביאור יסוד מחלוקת הראשונים

וכך נראה לבאר שכיון שלדעת הרמב"ם אזכור שם שמים לבטלה זה גם בברכה הרי שזה דומה לברכת הנהנין שכן כיון שכבר נהנה אין יכול לברך והרי שתהיה ברכתו לבטלה. כך גם בברכת המצוות כיון שכבר קיים את המצווה אין יכול לברך.

שמא תאמר שיבדך אחרי? - אין זה אפשרי שכן ברכה שאינה בגדר עובר לעשייתן הרי שאיסורה הוצאת שם שמים לבטלה מדאורייתא ולא ניתן לתקנה אחרי עשיית המצווה.

אך לעומת זה, לדעת האור זרוע כיון שברכת המצוות יש בזה גדר שבח והרי ברכת השבח מברך אחרי ואך שכבר נעשתה המצווה הרי שהאיסור יהיה רק מדרבנן ואם יסמוך אותה למצווה אפילו דרבנן לא יעבור.

אם כך נמצאנו למדים שישנם שני מחלוקות ראשונים שביסודם תלויים זה בזה: מה גדר ברכת המצוות ויתכן שגדר המצווה שניתן לברכה רק לפני או אחרי תלויה גם במחלוקת הראשונים אם בברכה יש הוצאת שם שמים לבטלה מדאורייתא או מדרבנן.

